

Syrisk flyktning eller arbeidsmigrant?

Flyktningbeskyttelse og risiko for tvangsretur under Libanons kafala-system

Libanon står på randen av økonomisk kollaps og presset for å returnere flyktninger til Syria, øker. Hvilken betydning har det at en stor andel syrere er kategorisert som arbeidsmigranter heller enn flyktninger?

av Nora Milch

Kafala-systemet, som er utbredt i store deler av Midtøsten, er beryktet for å tilrettelegge for misbruk og grov utnyttelse av arbeidsmigranter. De seneste årene har verden fått øynene opp for de alvorlige menneskerettighetsbruddene gjestearbeidere ble utsatt for i forberedelsene til VM i Qatar,¹ og hvordan hushjelper i Libanon ble satt på gaten etter måneder med ubetalte lønninger etter hvert som den økonomiske krisen i landet forverret seg.² Mindre diskutert er hvordan dette systemet også brukes for å regulere flyktnings opphold, i fravær av lokal lovgivning som gir rett til flyktningstatus. For en stor gruppe syriske flyktninger i Libanon er den eneste måten å sikre lovlig opphold i landet å finne en libanesisk sponsor.

I denne artikkelen, som baserer seg på innsikter fra et retts sosiologisk feltarbeid jeg gjorde i Libanon i begynnelsen av 2020, undersøker jeg hvordan kafala-systemet påvirker flyktnings beskyttelse i Libanon. Forskning har vist hvordan Libanons regelverk for syriske flyktninger fabrikkerer usikkerhet og margin-

alisering.³ Landets sekteriske politiske system innebærer at bestemmelser rundt flyktnings tilstedeværelse, heller enn å være rettslig forankret, ofte er ad hoc og et resultat av fremforhandlede avtaler mellom sekteriske ledere.⁴ Prosessene bak er preget av utbredt hemmelighold, og regelverket er gjenstand for hyppige endringer og skjønnsmessig implementering. Tvetydigheten dette skaper er strategisk, ettersom den gir makteliten rom til å navigere etter ulike økonomiske og politiske interesser.⁵

Libanons offisielle flyktningpolitikk har som uttalt mål å redusere antall flyktninger i landet og promotere retur. Regelverket for syrere i landet spiller en sentral rolle for denne målsettingen. Ved å innskrenke syriske flyktnings mulighet til å oppholde seg lovlig i Libanon stilles syrere overfor valget mellom å leve i marginalisering eller å forlate landet.⁶ Bruken av kafala-systemet for å regulere flyktnings opphold i Libanon er, som enkelte

En flyktning fra Syria viser frem ullklær hun har strikket og selger på et libanesisk marked.

forskere har vist, en del av denne marginaliseringen.⁷ Ved å kategorisere en stor gruppe syriske flyktninger som arbeidsmigranter heller enn flyktninger undergraver myndighetene den normative styrken i flyktningers rettigheter.⁸

I denne artikkelen bidrar jeg til forskningen på flyktningers beskyttelse i Libanon ved å spesifikt undersøke hvilken betydning kategoriseringen av syriske flyktninger som arbeidsmigranter, som kafala-systemet effektivt bidrar til, har for risikoen for retur til Syria. Her vil jeg også bidra med en kritisk undersøkelse

Det skjeve maktforholdet mellom arbeidstaker og arbeidsgiver legger forholdene til rette for utnyttelse.

av koblingen mellom humanitære organisasjoners promotering av flyktningers selvforørgelse og Libanons kategorisering av syrere som arbeidsmigranter.

Jeg bygger argumentet mitt i tre deler. I den første delen gjør jeg rede for kafala-systemet slik det praktiseres for syriske flyktninger. Deretter diskuterer jeg hvordan kafala-systemet har bidratt til en forestilling om syriske flyktninger i Libanon som arbeidsmigranter, før jeg til slutt undersøker konsekvensene av denne forestillingen i lys av Libanons økte press for å returnere syrere og landets pågående økonomiske krise. Jeg argumenterer for at kafala-systemet, som konstruerer syrere som arbeidsmigranter heller enn flyktninger, gjør syrere mer utsatt for tvangsretur og legger til rette for libanesiske myndigheters stadig økende press for å returnere syrere.

Artikkelen bygger på intervjuer med ansatte i lokale og internasjonale organisasjoner i

Libanon, samt et utvalg fagartikler om flyktningers stilling i Libanon og humanitær respons i flyktningssituasjoner, rapporter og policy-dokumenter.

Syriske flyktninger under kafala-systemet

Til tross for at Libanon i dag huser estimert 1,5 millioner flyktninger fra nabolandet Syria,⁹ har ikke landet undertegnet FNs flyktningkonvensjon og har heller ikke et nasjonalt rettslig rammeverk som gir flyktninger lovlig opphold og beskyttelse. Libanon insisterer på at de ikke er et asylland, men kun et transittland for de mange flyktningene som oppholder seg innenfor landets grenser, og landet avviser enhver form for permanent bosettelse.¹⁰ I tillegg unngår myndighetene å bruke begrepet «flyktning» og omtaler heller syrere på flukt som fordrevne (*nazihun*), antakelig fordi dette begrepet ikke knyttes til de samme rettighetene og pliktene som flyktningbegrepet gir opphav til.¹¹

I mangel på et nasjonalt lovverk som sikrer flyktninger oppholdstillatelse og beskyttelse, reguleres flyktningers tilstedeværelse i Libanon av en ordinær innvandringslovgivning og et lappeteppes av ofte motstridende og vilkårlige regler og bestemmelser.¹² Én av disse reguleringene er sponsorordningen for syriske flyktninger. Denne ordningen ble etablert i 2014 i et internt notat utstedt av al-Amn al-Aam,¹³ sikkerhetsetaten med ansvar for utlendingers oppholdstillatelse i landet.¹⁴ Til tross for en dom fra 2018 som slo fast at reguleringen er ulovlig ettersom al-Amn al-Aam ikke har myndighet til å endre eller vedta nye betingelser for opphold, er sponsorordningen for syriske flyktninger fortsatt i bruk den dag i dag.¹⁵

Sponsorordningen for syriske flyktninger bygger på kafala-systemet for fremmed-

arbeidere. Tall fra det libanesiske arbeidsdepartementet estimerer at Libanon i 2020 hadde 230 000 fremmedarbeidere, majoriteten av disse er kvinner fra land i Afrika og Asia som kom til Libanon for å arbeide som hushjelp i private hjem.¹⁶ Disse ansettes gjennom kafala-systemet, som innebærer at oppholdstillatelsen er direkte knyttet til arbeidsgiver, som kan være en bedrift eller en familie.¹⁷

Det skjeve maktforholdet mellom arbeidstaker og arbeidsgiver, som denne ordningen gir opphav til, legger forholdene til rette for utnyttelse og misbruk.¹⁸ Menneskerettighetsorganisasjoner har dokumentert kritikkverdige arbeidsforhold, vold og utbredt misbruk.¹⁹ Ifølge libanesiske sikkerhetsmyndigheter dør det om lag to fremmedarbeidere i uken, mange som følge av fall fra balkonger, enten i rømmningsforsøk eller selvmord.²⁰ Motstandere av kafala-systemet kaller det en form for moderne slaveri og tar til orde for å avskaffe systemet i sin helhet.²¹

Sponsorordningen for syriske flyktninger speiler dynamikken i det omstridte kafala-systemet. For å oppnå og opprettholde oppholdstillatelse i Libanon, er en stor gruppe syriske flyktninger avhengige av å finne en libanesiske sponsor som er villig til å signere en såkalt «pledge of responsibility». Arbeidsgiveren gjøres slik ansvarlig for oppholdstillatelsen til den enkelte eller gruppen av syrere de er sponsorer for. Syrerne dette gjelder har heller ikke mulighet til å avslutte eller endre sponsor uten først å få sponsorens tillatelse eller ved å reise ut av Libanon for så å reise tilbake med støtte fra en ny sponsor.²² Det er heller ikke uvanlig at syriske flyktninger betaler store summer for å få arbeidsgivers tillatelse til å endre sponsor.²³

Fordi sponsoren på sin side når som helst kan trekke tilbake sponsorkontrakten og dermed avslutte oppholdstillatelsen, har syrere under

denne ordningen lite de skulle ha sagt dersom de blir fratatt lønn, pålagt ekstraarbeid, utsatt for farlige og ydmykende arbeidsforhold eller andre former for misbruk. Nettopp på grunn av utbredt misbruk, fant en Oxfam-rapport fra 2017 at å avskaffe sponsorordningen var den faktoren flest av de spurte flyktningene nevnte som nødvendig for å leve et trygt og verdig liv i Libanon.²⁴

Selv om sponsorordningen i prinsippet innebærer at sponsoren skal søke om arbeidstillatelse så snart oppholdstillatelsen er innvilget, har dette frem til nylig ikke vært påkrevd.²⁵ Å skaffe arbeidstillatelse er en kostbar og innviklet byråkratisk prosess som de fleste sponsorer derfor unngår. I 2018 var det kun 1500 syrere som hadde arbeidstillatelse i Libanon.²⁶ Uten arbeidstillatelse er syrere ytterligere utsatt for misbruk på arbeidsplassen. Fordi sponsorordningene ikke krever arbeidstillatelse, påpeker Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) at syrere under denne ordningen også står uten de formelle arbeidsrettighetene andre utenlandske arbeidstakere i teorien har.²⁷

For de fleste syrere er det uansett svært vanskelig å finne en sponsor som er villig til å garantere for oppholdet deres. På grunn av stor etterspørsel er det ikke uvanlig at sponsorer tar betalt for denne «tjenesten». Rapporter indikerer at det kan koste mellom 500 og 1000 dollar for en sponsor på det uformelle markedet.²⁸ Denne engangsutgiften kommer i tillegg til en årlig avgift på 200 dollar som må betales, ofte av flyktningene selv, for å søke om eller fornye oppholdstillatelsen basert på sponsorordningen.²⁹

Vanskelighetene med å skaffe en sponsor og betale de formelle og uformelle avgiftene, kombinert med risikoen det innebærer å være bundet til en sponsor, bidrar til at 80 prosent av

syriske flyktninger står uten gyldig oppholdstillatelse.³⁰ Uten oppholdstillatelse anses de av libanesiske myndigheter å oppholde seg ulovlig i landet og er utsatt for arrestasjon, fengsling, deporteringsordrer og faktisk deportering. For å redusere risikoen innskrenker flyktninger ofte bevegelsesfriheten sin og har derfor begrenset tilgang til helse- og utdanningstjenester i Libanon.

Den syriske arbeidsmigranten

Sponsorordningen for syriske flyktninger ble introdusert i 2015 som et ledd i en rekke innstramminger der retur til Syria var den uttalte målsettingen. Før dette kunne alle syrere registrere seg hos FNs høykommissær for flyktninger (UNHCR) og søke om oppholdstillatelse hos myndighetene ved å vise et UNHCR-sertifikat. Da antallet registrerte flyktninger fra Syria passerte én million i 2015, beordret myndighetene imidlertid full stans i UNHCRs registreringsaktiviteter. Syriske flyktninger som ankom Libanon etter 2015 eller som av ulike grunner ikke registrerte seg hos UNHCR før denne datoen mistet dermed muligheten til å få et UNHCR-sertifikat og ble henvist til sponsorordningen som eneste måte å sikre seg lovlig opphold i landet. Av de estimerte 1,5 millioner syriske flyktningene i Libanon var kun 856 530 registrert av UNHCR i 2020.³¹

Sponsorordningen innebærer at en stor gruppe syrere klassifiseres som arbeidsmigranter heller enn flyktninger. I praksis, slik Janmyr og Mourad har argumentert for, bidro derfor innføringen av sponsorordningen til å trekke et falskt skille mellom såkalte ekte flyktninger med UNHCR-sertifikat og økonomiske migranter under sponsorordningen.³² Dette skillet ble ytterligere forsterket i 2017 da myndighetene fjernet den årlige avgiften på 200 dollar for å fornye oppholdstillatelsen for

flyktninger med UNHCR-sertifikat, men ekskluderte syrere med oppholdstillatelse basert på sponsorordningen fra denne lettelsen. Mens ILO mente at ekskluderingen bygget på en misforståelse om at flyktninger mottar humanitærhjelp og at syrere som jobber derfor ikke er flyktninger,³³ har forskere tatt til orde for at dette var bevisst politikk for å sementere skillet mellom personer med et reelt beskyttelsesbehov og hva myndighetene anså som økonomiske migranter.³⁴

Kategoriseringen av syrere som arbeidsmigranter bygger på, og forsterker, en forestilling om at syrere kom til Libanon for å jobbe, ikke fordi de var på flukt fra krig. Syrisk arbeidskraft har i mange tiår før borgerkrigen vært en integrert del av libanesiske økonomi og arbeidsmarked. En bilateral avtale mellom de to landene, som var i kraft frem til grensene stengte i 2015, la til rette for at syriske arbeidere kunne bevege seg fritt over grensen.³⁵ På tidlig 2000-tall ble det anslått at syrere utgjorde mellom 20 og 40 prosent av Libanons arbeidsstyrke, og i årene før borgerkrigen brøt ut i Syria arbeidet mellom 300 000 og 400 000 syrere i Libanon.³⁶ I takt med at borgerkrigen eskalerte, returnerte mange tidligere sesongarbeidere sammen med familiene sine til de samme lokalsamfunnene hvor de tidligere hadde jobbet for å etablere seg på mer permanent basis.³⁷ I mange lokalsamfunn er det derfor en utbredt oppfatning om at syrerne dette gjelder ikke er ekte flyktninger fordi de «pleide å komme hit for å jobbe også før krigen».³⁸

Libanesiske politikere og lokale myndighetspersoner nærer også en oppfatning om at å være arbeidstaker ikke er forenelig med et reelt behov for og krav på beskyttelse.³⁹ I 2017 uttalte daværende utenriksminister Gebran Bassil at syrere som er i Libanon for å jobbe burde behandles som migrantarbeidere med de beting-

elsene det medfører.⁴⁰ Slike utsagn har rot i fordommer om at syrere utnytter situasjonen ved å arbeide for lavere lønninger enn libanesere, samtidig som de mottar humanitær bistand.⁴¹

Libanons langvarige avhengighet av lavtlønnet syrisk arbeidskraft har gitt opphav til en klasseskille forestilling om hvem syrere er, og hvilke typer arbeid de kan utføre.⁴² Syrere i Libanon er kun tillatt å arbeide i tre sektorer: landbruk, bygningsarbeid og miljø (tidligere referert til som renhold).⁴³ Denne begrensningen innebærer at syrere som søker oppholdstillatelse under sponsorordningen må sponses som arbeidere i én av disse tre sektorene

Forestillingen om at syrere er arbeidsmigranter først, dernest flyktninger, rammer særlig menn.

uavhengig av hvilken utdanning eller tidligere arbeidserfaring de har. Selv om det for enkelte har vært mulig å få annet arbeid enn det de formelt er sponset for å gjøre, har myndighetene siden 2019 gått inn for å styrke håndhevelsen av denne regelen og slå kraftigere ned på regelbrudd.⁴⁴

Forestillingen om at syrere er arbeidsmigranter først, dernest flyktninger, rammer særlig menn i arbeidsfør alder. Frem til 2016 måtte UNHCR-registrerte flyktninger signere på å ikke jobbe for å kunne søke om eller fornye oppholdstillatelsen i landet. Flere organisasjoner rapporterte om at menn i arbeidsfør alder ble systematisk nektet å fornye oppholdstillatelsen uten en libanesisk sponsor, selv om de var UNHCR-registrerte fordi det eksisterte en forventning om at de kom til å bryte jobbforbudet.⁴⁵ Selv etter at dette kravet bortfalt er det ikke uvanlig at immigrasjonsmyndighetene

nektet menn i arbeidende alder å fornye oppholdstillatelse basert på et UNHCR-sertifikat, og de blir i stedet bedt om å finne en sponsor.⁴⁶ Syrere som tidligere har hatt en sponsor har heller ikke mulighet til å gå tilbake til oppholdstillatelse basert på UNHCR-registrering. Dette er et eksempel på den særegne formen for utrygghet og diskriminering mannlige flyktninger opplever, og som ofte underkommuniseres ettersom humanitære organisasjoner gjerne forstår sårbarhet som noe som utelukkende karakteriserer kvinner og barn.⁴⁷

Libanesiske myndigheters fremstilling av flyktninger som arbeidsmigranter, og bruken av sponsorordningen til dette formålet, sammenfaller interessant nok med humanitære organisasjoners promotering av selvforsørgelse («self-reliance») for flyktninger.⁴⁸ Globalt har humanitære organisasjoner siden 1990-årene gradvis skiftet fra en tilnærming til flyktninghjelp tuftet på «pleie og vedlikehold» til å støtte såkalt selvforsørgelse og motstandsdyktige leveveier for flyktninger.⁴⁹ Flyktninger forventes slik å tilpasse seg omstendighetene de befinner seg i og forsørge seg selv fremfor å være avhengige av bistand fra vertslandet og humanitære organisasjoner.⁵⁰ Denne tilnærmingen forfekter tilgang til arbeidsmarkedet som en sentral løsning og «flyktningproblemet» redefineres som en økonomisk heller enn sosial og politisk problemstilling.⁵¹

I langvarige flyktningssituasjoner promoteres økonomisk selvstendighet som en kostnads-effektiv tilnærming til flyktningbeskyttelse. Ti år inn i den syriske krisen er det stadig vanskeligere å fullfinansiere humanitære operasjoner. For 2021 er kun 49 prosent av UNHCRs finansielle behov i Libanon møtt.⁵² Humanitære organisasjoners økte oppmerksomhet på flyktninger som arbeidstakere har ikke som uttalt mål å redefinere flyktninger som arbeids-

migranter, men promoteringen av flyktninger som økonomiske aktører sammenfaller med og kan forsterke myndighetenes fremstilling av syriske flyktninger som økonomiske migranter.

Konsekvenser for retur

Libanon har lenge fastholdt at retur til Syria er den eneste mulige løsningen på flyktningsituasjonen i landet.⁵³ Etter hvert som den økonomiske krisen i landet har forverret seg, har myndighetene trappet opp presset for å få syriske flyktninger til å forlate landet, både i form av tvangsreturer og det som omtales som frivillige returer med eller uten myndighetenes assistanse.

Mens myndighetene med visse unntak avsto fra å returnere syrere med tvang frem til 2019, har de siste årene markert et skifte i Libanons praksis på dette området. I 2019 ble det besluttet å deportere alle syrere som ankom uten visum etter 24. april 2019. Slik ble Libanon sannsynligvis det første landet i verden til å gjenoppta tvangsreturer til Syria, ettersom tvangsreturer nå gjennomføres systematisk uten en rettslig prosess.⁵⁴ Innen august 2019 hadde sikkerhetsmyndighetene deportert 2447 syrere med bakgrunn i denne bestemmelsen, men det er uvisst hvor mange av disse som ble avvist på grensen og hvor mange som allerede oppholdt seg i landet.⁵⁵

Human Rights Watch har dokumentert at minst tre syrere som ble deportert av libanesiske immigrasjonsmyndigheter har blitt arrestert av syriske myndigheter ved retur.⁵⁶ I prinsippet skal UNHCR varsles i forkant av tvangsreturer for å undersøke om retur er trygt, men dette gjøres kun i et mindretall av tilfellene.⁵⁷ I de tilfellene de informeres, innrømmer UNHCR at de i liten grad har lyktes med å stanse deportasjonene.⁵⁸ Selv om flertallet av syriske flyktninger ikke rammes av denne retur-

bestemmelsen, tilfører den ytterligere usikkerhet og signaliserer et skritt videre i realiseringen av myndighetenes returambisjoner.

Fremstillingen av syriske flyktninger som økonomiske migranter er, som Janmyr og Mourad har fremhevet, med på å tilrettelegge for slike problematiske mål fordi den delegitimerer rettighetene flyktninger er sikret i folkeretten.⁵⁹ Til tross for at Libanon ikke har undertegnet flyktningskonvensjonen står ikke flyktninger i landet uten vern mot tvangsretur. Det folkerettslige prinsippet «non-refoulement», selve hjørnesteinen i internasjonal flyktningsrett, innebærer et forbud mot retur til forfølgelse. Dette prinsippet er bindende for alle stater, og er også kodifisert i FNs torturkonvensjon som Libanon har undertegnet.

Ved å tegne et bilde der syrere ikke først og fremst er flyktninger, svekkes den normative styrken i disse rettighetene. Når en stor gruppe syrere fremstilles som de er i Libanon for å jobbe, og ikke fordi de er på flukt fra forfølgelse, er det lettere for myndighetene å argumentere for at tvangsretur til Syria ikke utgjør et brudd på Libanons folkerettslige forpliktelser. Denne fremstillingen kamuflerer de vedvarende grunnene for å ikke returnere til Syria og sår tvil om syreres vedvarende behov for beskyttelse i Libanon.⁶⁰

Ideen om syrere som arbeidsmigranter øker ikke bare risikoen for tvangsretur, men legger også til rette for myndighetenes press for såkalt frivillig retur. Libanon står i dag overfor det verdensbanken anslår kan være blant verdens tre verste økonomiske kriser siden midten av 1800-tallet. Den økonomiske kollapsen er et resultat av tiår med politisk vanstyre, men som flyktninger likevel tidvis gis skylden for.⁶¹ Arbeidsledigheten blant libanesere har økt betydelig og over halvparten er estimert å leve

under den nasjonale fattigdomsgrensen.⁶² Blant syriske flyktninger gjelder dette 90 prosent.⁶³ For de som fortsatt er i arbeid har lønningene stupt i verdi. I mars 2021 ble inflasjonen målt til skyhøye 157 prosent,⁶⁴ og den lokale valutaen har på det uformelle markedet mistet over 90 prosent av sin verdi siden utgangen av 2019.⁶⁵

Helt siden de første innstrammingene i 2015 har myndighetenes offisielle politikk tatt sikte på å gjøre levekårene for flyktninger i landet så utfordrende at de i realiteten har valget mellom å akseptere marginalisering i Libanon eller å returnere til Syria.⁶⁶ De seneste årene har myndighetene ytterligere strammet grepet rundt flyktningers tilværelse for å «motivere» flyktninger til å forlate landet, blant annet gjennom å slå ned på arbeid i uformell sektor og teltleirer de anser som ulovlig oppført. Den politiske retorikken har også hardnet til,⁶⁷ og syriske flyktninger anklages gjerne for å forverre den økonomiske krisen og slik utgjøre en trussel for landet.⁶⁸

Når arbeidsmulighetene forsvinner, sier det seg selv at å sikre en sponsor blir en umulighet for mange, både fordi jobber er mangelvare og fordi de tilhørende avgiftene er vanskelige å dekke. Vanskeligheter med å finne og betale for en sponsor har bidratt til at andelen syriske flyktninger med lovlig opphold i landet sank fra 27 prosent i 2018 til 20 prosent i 2020, og foreløpige tall for 2021 viser at denne andelen ytterligere har sunket til 16 prosent.⁶⁹ Som tidligere beskrevet forsterker mangel på oppholdstillatelse i seg selv risikoen for tvangsretur, og uten inntekt er det også vanskelig å stå imot myndighetenes vedvarende press for såkalt frivillig retur.

Mens mange jobber i landbruk og byggebransjen tidligere var «forbeholdt» syrere på grunn av lave lønninger og harde arbeidsfor-

hold, konkurrerer syrere og libanesere nå i økende grad om de samme jobbene.⁷⁰ For å bøte på effekten av den økonomiske krisen oppfordret Libanons tidligere arbeidsminister allerede i starten av 2020 til at libanesere skal ta ufaglært arbeid, som tidligere i stor grad har blitt utført av arbeidsmigranter.⁷¹

Det libanesiske arbeidsdepartementet har siden 2019 forsøkt å begrense syreres tilgang til arbeid i landet, da de lanserte kampanjen «Action Against Illegal Foreign Employment on the Lebanese Territory» for å bekjempe mangelen på arbeidstillatelse blant utenlandske arbeidstakere.⁷² Siden da har tusenvis mottatt bøter eller fått virksomheten sin

Det libanesiske arbeidsdepartementet har siden 2019 forsøkt å begrense syrernes tilgang til arbeid i landet.

stengt.⁷³ Mens den offisielle begrunnelsen var å sikre ordnede arbeidsforhold og beskytte libanesiske arbeidstakere mot konkurranse, mener kommentatorer at dette i realiteten var et forsøk på å innskrenke syreres mulighet til å tjene til livets opphold i landet og slik oppfordre til retur.⁷⁴

Forestillingen om at mange syriske flyktninger først og fremst er i Libanon for å arbeide har direkte konsekvenser for deres mulighet til å oppholde seg i landet. Denne forestillingen undergraver syreres vedvarende beskyttelsesbehov, og setter en forventning om at syrere må returnere når arbeidet tar slutt og det ikke lenger er behov for arbeidskraften de tilbyr. Uten arbeidsmuligheter, ifølge denne oppfatningen, forsvinner selve grunnen til å oppholde seg i landet og dermed også oppholdsgrunnlaget.

Samtidig som den økonomiske krisen har forverret seg har også libanesiske politikere i økende grad tatt til orde for retur til «de mange delene av Syria som er trygge og hvor livet er tilbake til normalen».⁷⁵ I en tale til FNs generalforsamling i september 2020 antydte president Michel Aoun at libanesiske myndigheter vil gå i gang med å implementere en syrisk-libanesiske returplan i lys av forbedrede forhold i Syria.⁷⁶ Denne returplanen ble lekket til pressen tidligere samme år, men planens status og innhold er fremdeles uvisst ettersom den aldri har blitt

◎◎◎

Immigrasjonsmyndighetene estimerte at de i tidsrommet juli 2018 til juli 2019 hadde returnert 300 000 syrere.

◎◎◎

formelt presentert. Mangelen på innsyn er nok et eksempel på den strategiske tvetydigheten og usikkerheten myndighetene legger opp til i sin håndtering av og forhandling om flyktningenes tilstedeværelse i Libanon.⁷⁷

På tross av at returavtalen så langt kun har blitt godkjent fra libanesiske hold, har Libanons immigrasjonsmyndigheter siden 2018 sporadisk samarbeidet med syriske myndigheter om assistert retur til såkalte «trygge områder» i Syria. Sommeren dette året satte immigrasjonsmyndighetene, under et russiskfinansiert initiativ, opp et titalls busser som transporterte flere hundre syriske flyktninger over grensen til Syria.⁷⁸ I tillegg har politiske partier som Hezbollah og Den frie patriotiske bevegelsen, samt religiøse grupper, lansert egne returprogrammer for syriske flyktninger.⁷⁹

Immigrasjonsmyndighetene estimerte at de i tidsrommet juli 2018 til juli 2019 hadde returnert 300 000 syrere,⁸⁰ mens UNHCR kun

har registrert 64 714 returer mellom 2015 og 2016.⁸¹ Ettersom UNHCR kun registrer returer de selv har verifisert eller overvåket, kan det faktiske antallet som har returnert være mye høyere.⁸² Etter en pause i alle returoperasjoner det første året av Covid-19-pandemien, har immigrasjonsmyndighetene siden desember 2020 åpnet for nye returregistreringer,⁸³ men har så langt ikke offentliggjort tall på hvor mange som har returnert.⁸⁴ Mens myndighetene holder fast ved at disse returene skjer etter flyktningenes eget ønske om å returnere til Syria, setter lokale organisasjoner spørsmålstegn ved hvor frivillig disse returene egentlig er.⁸⁵ Uten en faktisk mulighet til å forbli i Libanon, kan retur til Syria vanskelig betegnes som reelt frivillig.

UNHCR og EU har advart mot alle returoperasjoner og holdt fast ved at forholdene i Syria ikke tilsier at retur nødvendigvis er trygt.⁸⁶ De har derfor insistert på at returer må være frivillig og foregå på en trygg måte. Det libanesiske utenriksdepartementet har på sin side anklaget UNHCR for å fraråde flyktninger å returnere og slik blande seg inn i Libanons utøvelse av egen suverenitet.⁸⁷ UNHCR har vært til stede ved grensestasjonene for å overvåke at returene foregår uten bruk av tvang, men står uten myndighet til å gripe inn dersom det skulle være tilfelle.⁸⁸ Lokale organisasjoner stiller seg derfor kritisk til hvilken rolle UNHCRs tilstedeværelse ved grensen spiller i å legitimere disse returene og skaper et bilde av at det er trygt å returnere til Syria.⁸⁹

I denne sammenhengen forsterker fremstillingen av syrere som arbeidsmigranter bildet av at retur er ufarlig så lenge kamphandlinger ikke pågår. Rapporter fra menneskerettighetsorganisasjoner står derimot i kontrast til påstander om at det er trygt å returnere til områder der det syriske regimet har gjenopp-

tatt kontrollen. Organisasjoner som Human Rights Watch har dokumentert at syrere som har returnert har blitt utsatt for menneskerettighetsbrudd og forfølgelse, inkludert tortur, drap og kidnapping, i hendene på det syriske regimet og allierte grupperinger.⁹⁰ Når syrere ikke først og fremst anses som flyktninger, skygger det lett for at også syrere som omtales som arbeidsmigranter kan bli utsatt for forfølgelse ved retur. Libanesiske myndigheters forståelse av enkelte flyktninger som arbeidsmigranter beskytter dem ikke mot potensiell forfølgelse fra syriske myndigheter.

Når levebrødene forvitrer blir også økonomisk selvforsørgelse, slik som er trenden i humanitære organisasjoner, en umulighet. Kombinert med kutt i humanitære organisasjoners budsjetter, er det stadig mer utfordrende for flyktninger å overleve i det kriserammede vertslandet. Når arbeidet faller bort, risikerer denne tilnærmingen til humanitær bistand indirekte å gi støtte til en oppfatning om at syrere må returnere når det ikke lenger er behov for arbeidskraften deres og de som følge ikke lenger er i stand til å klare seg selv.

Humanitære organisasjoners narrativ om økonomisk selvforsørgelse kritiseres av forskere for å pålegge flyktninger ansvaret for sin egen situasjon.⁹¹ Med denne tilnærmingen flyttes fokuset bort fra tiltak for å endre strukturelle problemer over til individets ansvar for å finne løsninger.⁹² Flyktninger forventes slik å tilpasse seg forholdene de lever under i fravær av tiltak for å endre dem.⁹³ Forskere som Easton-Calabria og Omata argumenterer for at en slik nyliberal forståelse av flyktningbeskyttelse risikerer å svekke den normative styrken i flyktningsrettigheter, ved å plassere ansvaret for å finne løsninger over på flyktninger selv.⁹⁴

Situasjonen i dagens Libanon viser hvordan

denne tilnærmingen til humanitær bistand er utilstrekkelig for å sikre flyktnings beskyttelse. Når muligheten til å oppholde seg og overleve i Libanon knyttes til arbeid og selvforsørgelse, og ikke rettigheter på bakgrunn av flyktningstatus, gjøres flyktninger ytterligere sårbare for myndighetenes stadig mer aggressive returpress.

Et humanitært narrativ som fokuserer på arbeid på bekostning av rettigheter risikerer å løpe myndighetenes returambisjoners ærend. Å konsentrere seg om hvordan flyktninger kan klare seg selv er kanskje pragmatisk i lys av begrensede humanitære budsjetter og for å unngå å havne på kant med myndighetenes restriktive flyktningpolitikk, men fører med seg en risiko når flyktninger ikke lenger evner å tilpasse seg stadig forverrede leveforhold. En løsning som plasserer rettigheter i baksetet tilbyr ingenting å falle tilbake på når arbeidsmulighetene faller bort.

Konklusjon

Sponsorordningen for syriske flyktninger i Libanon har rot i, og gir næring til, et falskt skille mellom såkalte ekte flyktninger og økonomiske migranter. Denne ordningen, som bygger på kafala-systemet for arbeidsmigranter, er en integrert del av myndighetenes restriktive politikk mot syriske flyktninger i landet.

Selv om langt fra de fleste syrere i Libanon har oppholdstillatelse knyttet til en libanesiske sponsor, bidrar eksistensen av dette systemet til å legitimere en skadelig oppfatning om at syrere som jobber i Libanon ikke er reelle flyktninger. Sponsorordningen for syriske flyktninger er en institusjonalisering av et feilaktig motsetningsforhold mellom å være på flukt og å tjene til livets opphold i Libanon. Denne misoppfatningen rammer ikke bare flyktninger som for tilfellet har en sponsor, men også de som er eks-

kludert fra oppholdstillatelse basert på UNHCR-registrering, enten fordi de ankom etter 2015 eller fordi de tidligere har hatt en sponsor og derfor har sponsorordningen som eneste mulighet til å sikre oppholdstillatelse. Det falske skillet mellom såkalte ekte flyktninger og økonomiske migranter, som kafala-systemet både bygger på og forsterker, innebærer også at syriske flyktninger som jobber ikke nødvendigvis aksepteres som reelle flyktninger i myndighetenes øyne, uavhengig av om de er registrert av UNHCR eller ikke.

I denne artikkelen har jeg argumentert for at forstillingen om syriske flyktninger som økonomiske migranter, som kafala-systemet effektivt bidrar til, gjør syrere mer sårbare for myndighetenes returambisjoner. Når syrere fremstilles som at de er i Libanon på grunn av jobb, og ikke på flukt fra krig, dekker det over grunnene som fortsatt eksisterer for å ikke returnere til Syria, og gjør det lettere for libanesiske myndigheter å argumentere for at retur ikke er i strid med landets folkerettslige forpliktelser. Uten arbeid er også arbeidsmigrantene mer utsatt for press til å returnere. Når det ikke lenger er behov for eller ønske om arbeidskraften syriske flyktninger tilbyr, forsterkes en forventning om at de burde kjenne sin besøkestid og returnere til Syria.

Humanitære organisasjoners promotering av økonomisk selvforsørgelse kan også bidra til å forsterke returpresset og slik løpe libanesiske returambisjoners ærend. Flyktninger som selv er ansvarliggjort for å løse sin egen situasjon plasseres i en umulig posisjon når arbeidsmulighetene forsvinner og levekostnadene skyter i været. Uten sterke rettigheter å falle tilbake på er det vanskelig å stå imot presset for å såkalt returnere frivillig.

Forankret i lokale historiske bånd og nasjonale politiske mål, som forestillingen om

syrere som økonomiske migranter i Libanon er, gir den også gjenklang i en global trend av ideologisk motiverte forsøk på å sette flyktninger og arbeidsmigranter opp mot hverandre. Disse merkelappene brukes gjerne strategisk for å rettferdiggjøre politikk som stenger grensene for mennesker på flukt.⁹⁵ Ved å betegne grupper av (potensielle) flyktninger som arbeidsmigranter undergraves beskyttelseskravet de fremsetter og øker risikoen for retur til forfølgelse. I Libanon blir disse risikoene mer uttalt for hver dag som går i takt med at landet faller dypere ned i økonomisk avgrunn.

• f •

Nora Milch er forskningskonsulent ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo.

- 1 Amnesty International, «Sportsvasking: VM i Qatar», [amnesty.no/sportsvasking-vm-i-qatar](https://www.amnesty.no/sportsvasking-vm-i-qatar).
- 2 Amund Bakke Foss, «Kvinnene kom for å jobbe, nå blir de holdt bak lukkede dører og dumpet», VG, 19. juni 2020, [vg.no/nyheter/utenriks/i/K30La5/kvinnene-kom-for-aa-jobbe-naa-blir-de-holdt-bak-lukkede-doerer-og-dumpet](https://www.vg.no/nyheter/utenriks/i/K30La5/kvinnene-kom-for-aa-jobbe-naa-blir-de-holdt-bak-lukkede-doerer-og-dumpet).
- 3 Maja Janmyr, «Precarity in Exile: The Legal Status of Syrian Refugees in Lebanon», *Refugee Survey Quarterly* 35, nr. 4 (2016): 58–78.
- 4 Tamirace Fakhoury, «Governance Strategies and Refugee Response: Lebanon in the Face of Syrian Displacement», *International Journal of Middle East Studies* 49, nr. 4 (2017): 681–700.
- 5 Nora Stel, *Hybrid Political Order and the Politics of Uncertainty: Refugee Governance in Lebanon*, Routledge Research in Ignorance Studies (Abingdon, Oxon: Routledge, 2020).
- 6 Janmyr, «Precarity in Exile».
- 7 Maja Janmyr og Lama Mourad, «Modes of Ordering: Labelling, Classification and Categorization in Lebanon's Refugee Response», *Journal of Refugee Studies* 31, nr. 4 (2018), 544–65; Stel, *Hybrid Political Order and the Politics of Uncertainty*.
- 8 Janmyr og Mourad, «Modes of Ordering», 557.
- 9 Dette estimatet er usikkert og tar ikke høyde for returere de siste årene. UNHCR, WFP og UNICEF, «VASYSR 2020 – Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon». reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/

- resources/VASyR%202020.pdf, 18.
- 10 UNHCR and Government of Lebanon, «Lebanon Crisis Response Plan 2015–2016», 2014, reliefweb.int/report/lebanon/lebanon-crisis-response-plan-2015-2016; Maja Janmyr, «UNHCR and the Syrian Refugee Response: Negotiating Status and Registration in Lebanon», *The International Journal of Human Rights* 22, nr. 3 (2018): 393–419.
 - 11 Maja Janmyr, «No Country of Asylum: 'Legitimizing' Lebanon's Rejection of the 1951 Refugee Convention», *International Journal of Refugee Law* 29, nr. 3 (2017): 438–65, 455.
 - 12 Janmyr, «Precarity in Exile»; Fakhoury, «Governance Strategies and Refugee Response».
 - 13 Heretter omtalt som libanesiske immigrasjonsmyndigheter.
 - 14 Stel, *Hybrid Political Order and the Politics of Uncertainty*; Janmyr, «Precarity in Exile».
 - 15 Legal Agenda, «Regulating Entry and Residence Conditions for Syrians: A Legal Victory in Lebanon», 06.03.2018, english.legal-agenda.com/regulating-entry-and-residence-conditions-for-syrians-a-legal-victory-in-lebanon/.
 - 16 Basert på tall fra Det libanesiske arbeidsdepartementet og et estimert antall udokumenterte fremmedarbeidere anslår Information International at antallet fremmedarbeidere sank fra 400 000 i 2019 til rundt 230 000 i 2020. 170,000 foreign workers left Lebanon in 2020: Information International, «170,000 foreign workers left Lebanon in 2020», *Monthly Magazine*, 27. april 2021, monthlymagazine.com/article-desc—4992—.
 - 17 Amrita Pande, «'The Paper That You Have in Your Hand Is My Freedom': Migrant Domestic Work and the Sponsorship (Kafala) System in Lebanon», *International Migration Review* 47, no. 2 (2013): 414–41.
 - 18 Amrita Pande, «'The Paper That You Have in Your Hand Is My Freedom'».
 - 19 Amnesty International, «Lebanon: 'Their House is my Prison': Exploitation of Migrant Domestic Workers in Lebanon», Amnesty, 24. april 2020, amnesty.org/en/documents/mde18/0022/2019/en/.
 - 20 Timor Azhari, «The desperate final days of a domestic worker in Lebanon», *Aljazeera*, 7. april 2020, aljazeera.com/economy/2020/4/7/the-desperate-final-days-of-a-domestic-worker-in-lebanon
 - 21 «Abolish Kafala», *Arm Lebanon*, armlebanon.org/abolish-kafala.
 - 22 ILO, «Access to Work for Syrian refugees in Lebanon: Policy Recommendations for a Win-Win Solution», 23. juni 2017, 5, forfatters kopi.
 - 23 Nizar Saghieh, «Manufacturing Vulnerability in Lebanon: Legal Policies as Efficient Tools of Discrimination», *Legal Agenda*, 19. mars 2015, english.legal-agenda.com/manufacturing-vulnerability-in-lebanon-legal-policies-as-efficient-tools-of-discrimination/.
 - 24 Oxfam, «'We're Not There Yet...': Voices of refugees from Syria in Lebanon», mai 2017, policy-practice.oxfam.org.uk/publications/were-not-there-yet-voices-of-refugees-from-syria-in-lebanon-620273, 26.
 - 25 ILO, «Access to Work for Syrian refugees in Lebanon», 5.
 - 26 Ana Uzelac og Jos Meester. «Is there protection in the region? Leveraging funds and political capital in Lebanon's refugee crisis», *Clingendael Institute*, 30. juli 2018, clingendael.org/publication/leveraging-funds-political-capital-lebanons-refugee-crisis, 19.
 - 27 ILO, «Access to Work for Syrian refugees in Lebanon», 12.
 - 28 Janmyr, «Precarity in Exile», 76.
 - 29 Janmyr, «Precarity in Exile», 68.
 - 30 UNHCR, WFP og UNICEF, «VASyR 2020 – Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon».
 - 31 Dette estimatet er usikkert og tar ikke høyde for returere de siste årene. UNHCR, WFP og UNICEF; «VASyR 2020 – Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon», 18.
 - 32 Janmyr og Mourad, «Modes of Mordering», 553.
 - 33 ILO, «Access to Work for Syrian refugees in Lebanon», 12.
 - 34 Stel, *Hybrid Political Order and the Politics of Uncertainty*, 73.
 - 35 Janmyr, «Precarity in Exile», 65.
 - 36 John Chalcraft, *The Invisible Cage: Syrian Migrant Workers in Lebanon* (London: Stanford University Press, 2009); Fakhoury, «Governance Strategies and Refugee Response», 684.
 - 37 Mourad, Lama. «Brothers, Workers or Syrians? The Politics of Naming in Lebanese Municipalities». *Journal of Refugee Studies* (2021), 8.
 - 38 Sitat fra informant i Jacob Cassani, «Bread and Salt: Labour, Reputation, and Trust between Syrian Refugees and Lebanese Hashish Farmers in the Northern Biq'a'a», *GLD working papers*, 2021, 15, forfatters oversettelse; Mourad, «Brothers, Workers or Syrians?»
 - 39 Sami Atallah og Dima Mahdi, «Law and Politics of 'Safe Zones' and Forced Return to Syria: Refugee Politics in Lebanon», oktober 2017, 1515749841-lcps—report—online.pdf (lcps-lebanon.org), 17; Lama Mourad, «'Standoffish' Policy-Making: Inaction and Change in the Lebanese Response to the Syrian Displacement

- Crisis», *Middle East Law and Governance* 9 nr. 3 (2017): 249–266; Stel, *Hybrid Political Order and the Politics of Uncertainty*, 73.
- 40 Sami Atallah og Dima Mahdi, «Law and Politics of ‘Safe Zones’ and Forced Return to Syria», 17.
- 41 Sami Atallah og Dima Mahdi, «Law and Politics of ‘Safe Zones’ and Forced Return to Syria», 17.
- 42 Janmyr, «Precarity in Exile», 69.
- 43 Janmyr, «Precarity in Exile», 39.
- 44 Lebanese Ministry of Labour, «Action against Illegal Foreign Employment on the Lebanese Territory», juni 2019, forfatters kopi.
- 45 Amnesty International, «Pushed to the edge: Syrian refugees face increased restrictions in Lebanon», 15. juni 2015, amnesty.org/en/documents/mde24/1785/2015/en/.
- 46 Intervju med forfatteren, representant for humanitær organisasjon, Beirut, 3. februar 2020.
- 47 Lewis Turner, «Syrian Refugee Men as Objects of Humanitarian Care», *International Feminist Journal of Politics* 21, nr. 4 (2019): 595–616.
- 48 Forfatters oversettelse av det engelske begrepet «self-reliance».
- 49 Estella Carpi, «Towards a Neo-cosmetic Humanitarianism: Refugee Self-reliance as a Social-cohesion Regime in Lebanon’s Halba», *Journal of Refugee Studies* 33, nr. 1 (2020): 224–44, 224.
- 50 Lewis Turner, «‘Refugees Can Be Entrepreneurs Too!’ Humanitarianism, Race, and the Marketing of Syrian Refugees», *Review of International Studies* 46, nr. 1 (2020): 137–55, 139; Suzan Ilcan and Kim Rygiel, «‘Resiliency Humanitarianism’: Responsibilizing Refugees through Humanitarian Emergency Governance in the Camp», *International Political Sociology* 9, nr. 4 (2015): 333–51.
- 51 Nora Bardelli, «The Shortcomings of Employment as a Durable Solution», *Forced Migration Review*, no. 58 (2018), 54–55.
- 52 UNHCR, «Lebanon Funding Update», oktober 2021, reporting.unhcr.org/sites/default/files/fundingupdates/2021-10-26/Lebanon%20Funding%20Update%2026%20October%202021.pdf.
- 53 United Nations General Assembly, «Executive Committee of the Programme of the United Nations High Commissioner for Refugees Seventieth session: Summary record of the 724th meeting», A/AC.96/SR.724, 30. april 2020, para. 4.
- 54 Alef, Legal Agenda med flere, «Position Paper On the decision to summarily deport Syrian nationals who entered Lebanon irregularly», 2. juni 2019, alefiban.org/wp-content/uploads/2019/06/Position-Paper-on-the-decision-to-summarily-deport-Syrian-nationals-who-entered-Lebanon-irregularly.pdf.
- 55 Abby Sewell, «More than 2,700 Syrians Deported from Lebanon under New Rule», *Daily Star*, 27. august 2019, dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2019/Aug-27/490475-more-than-2700-syrians-deported-from-lebanon-under-new-rule.ashx.
- 56 Human Rights Watch, «Syrians Deported by Lebanon Arrested at Home», *Human Rights Watch*, 2. september 2019, hrw.org/news/2019/09/02/syrians-deported-lebanon-arrested-home.
- 57 Intervju med forfatteren, UNHCR Libanon, Beirut 6. mars 2020.
- 58 Intervju med forfatteren, UNHCR Libanon, Beirut 6. mars 2020.
- 59 Janmyr og Mourad, «Modes of Ordering», 557.
- 60 Maja Janmyr og Lama Murad, «Millions of Syrians’ lives depend on whether they’re designated as ‘refugees’», *The Washington Post*, 6. mars 2018 washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/03/06/why-it-matters-what-we-call-syrian-refugees/.
- 61 Kareem Chehayeb, «Anti-Syrian refugee sentiment ramps up in increasingly hostile Lebanon», *Middle East Eye*, 14. juni 2019, middleeasteye.net/news/anti-syrian-refugee-sentiment-ramps-increasingly-unwelcome-lebanon.
- 62 World Bank Group, «Lebanon Economic Monitor: Lebanon sinking (to the top 3)», vår 2021, documents1.worldbank.org/curated/en/394741622469174252/pdf/Lebanon-Economic-Monitor-Lebanon-Sinking-to-the-Top-3.pdf.
- 63 UNHCR, WFP og UNICEF, «Lebanon – Preliminary Results of the Vulnerability Assessment of Syrian Refugees – VASyR 2021», data2.unhcr.org/en/documents/details/88960.
- 64 World Bank Group, «Lebanon Economic Monitor».
- 65 Reuters, «Lebanon currency drops to new low as financial meltdown deepens», *Reuters*, 13. juni 2021, reuters.com/world/middle-east/lebanon-currency-drops-new-low-financial-meltdown-deepens-2021-06-13/.
- 66 Janmyr, «Precarity in Exile».
- 67 Human Rights Watch, «‘Our Lives Are Like Death’ Syrian Refugee Returns from Lebanon and Jordan», oktober 2021, hrw.org/sites/default/files/media—2021/10/syria1021—web.pdf, 13.
- 68 Permanent Mission of Lebanon to the United Nations offices Geneva, «Statement of Lebanon during the General Debate Of UNHCR ExCom in its 72nd session», oktober 2021, unhcr.org/615daaa04.

- 69 UNHCR, UNICEF, WFP, «VASYR 2020 – Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon». februar 2021, reliefweb.int/report/lebanon/vasyr-2020-vulnerability-assessment-syrian-refugees-lebanon.
- 70 ILO, «Access to Work for Syrian refugees in Lebanon».
- 71 Timour Azhari, «With jobs scarce, Lebanon's labour minister pushes low-wage work», Al Jazeera, 30. januar 2020, aljazeera.com/economy/2020/1/30/with-jobs-scarce-lebanons-labour-minister-pushes-low-wage-work.
- 72 The Ministry of Labour of Lebanon, «Action against Illegal Foreign Employment on the Lebanese Territory».
- 73 Najia Houssari, «Crackdown on thousands of Syrian refugees with illegal jobs in Lebanon», Arab News, 11. juli 2019, arabnews.com/node/1523926/middle-east.
- 74 Sertan Sanderson, «Lebanese authorities launch campaign to stamp out illegal work by Syrian refugees», Infomigrants, 2. august 2019, infomigrants.net/en/post/18573/lebanese-authorities-launch-campaign-to-stamp-out-illegal-work-by-syrian-refugees.
- 75 Permanent Mission of Lebanon to the United Nations offices Geneva, «Statement of Lebanon during the General Debate Of UNHCR ExCom in its 72nd session», forfatters oversettelse.
- 76 Refugee Protection Watch, «Trapped in Between Lebanon and Syria: The Absence of Durable Solutions for Syria's Refugees», oktober 2020, reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/trapped-in-between-lebanon-and-syria.pdf, 14.
- 77 Stel, *Hybrid Political Order and the Politics of Uncertainty*.
- 78 Bassam Hatoum, «Hundreds of Syrian refugees return home from Lebanon», AP News, 28. juli 2018, apnews.com/article/lebanon-russia-syria-middle-east-international-news-528b8f2b15154c82aa8a26fo45cfaz2de.
- 79 Tamirace Fakhoury og Derya Ozkul, «Syrian refugees' return from Lebanon», Forced Migration Review, 62 (2019): 26–28.
- 80 EuroMed Rights, «Return Mania», 16.
- 81 UNHCR, «Syria Regional Refugee Response», besøkt 29. oktober 2021, data2.unhcr.org/en/situations/syria—durable—solutions.
- 82 Refugee Protection Watch, «Trapped in Between Lebanon and Syria», 14.
- 83 EuroMed Rights, «Return Mania», 17.
- 84 EASO, «Syria Situation of returnees from abroad», juni 2021, justice.gov/coir/page/file/1403116/download, 15.
- 85 Sawa for Development and Aid, «Unpacking Return: Syrian Refugees' Conditions and Concerns», 4. februar 2019, reliefweb.int/report/lebanon/unpacking-return-syrian-refugees-conditions-and-concerns-enar.
- 86 Fakhoury og Ozkul, «Syrian refugees' return from Lebanon».
- 87 Fakhoury og Ozkul, «Syrian refugees' return from Lebanon».
- 88 Fakhoury og Ozkul, «Syrian refugees' return from Lebanon».
- 89 Intervju med forfatteren, representant for libanesisk rettighetsorganisasjon, Beirut, 10. mars 2020.
- 90 Human Rights Watch, «'Our Lives Are Like Death'», 1.
- 91 Evan Easton-Calabria og Naohiko Omata, «Panacea for the Refugee Crisis? Rethinking the Promotion of 'self-reliance' for Refugees», Third World Quarterly 39, nr. 8 (2018): 1458–474.
- 92 Ulrike Krause og Hanna Schmidt, «Refugees as Actors? Critical Reflections on Global Refugee Policies on Self-reliance and Resilience», Journal of Refugee Studies 33, nr. 1 (2020): 22–41, 38.
- 93 Ulrike Krause og Hanna Schmidt, «Refugees as Actors?», 38.
- 94 Easton-Calabria og Omata, «Panacea for the Refugee Crisis?»
- 95 Heaven Crawley og Dimitris Skleparis, «Refugees, Migrants, Neither, Both: Categorical Fetishism and the Politics of Bounding in Europe's 'migration Crisis'», Journal of Ethnic and Migration Studies 44, nr. 1 (2018): 48–64.